www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Copyright © 2026 Maša Selimović-Momčilović
Copyright © 2026 za ovo izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-06317-2

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

Meša Selimović

DERVIŠ I SMRT

roman

Priredila Marija Radić

VULKAN
IZDAVAŠTVO
Beograd, 2026.

Kad bih umio da napišem najljepšu knjigu na svijetu, posvetio bih je svojoj ženi Darki.
Ovako ću zasvagda ostati dužnik njenoj plemenitosti i ljubavi.
I sve što mogu, to je da sa zahvalnošću pomenem njeno ime na početku ove priče, koja, kao i sve druge, govori o traženju sreće.

PISAC

PRVI DIO

1.

Bismilahir-rahmanir-rahim!
Pozivam za svjedoka mastionicu i pero i ono
što se perom piše;
Pozivam za svjedoka nesigurnu tamu sumraka
i noć i sve što ona oživi;
Pozivam za svjedoka mjesec kad najedra i zoru
kad zabijeli;
Pozivam za svjedoka sudnji dan, i dušu što
sama sebe kori;
Pozivam za svjedoka vrijeme, početak i svršetak
svega – da je svaki čovjek uvijek na gubitku.[1]

Počinjem ovu svoju priču, nizašto, bez koristi za sebe i za druge, iz potrebe koja je jača od koristi i razuma, da ostane zapis moj o meni, zapisana muka razgovora sa sobom, s dalekom nadom da će se naći neko rješenje kad bude račun sveden, ako bude, kad ostavim trag mastila na ovoj hartiji što čeka kao izazov. Ne znam šta će biti zabilježeno, ali će u kukama slova ostati nešto od onoga što je bivalo u meni, pa se

[1] Iz Kur-ana.

više neće gubiti u kovitlacima magle, kao da nije ni bilo, ili da ne znam šta je bilo. Tako ću moći da vidim sebe kakav postajem, to čudo koje ne poznajem, a čini mi se da je čudo što uvijek nisam bio ono što sam sad. Svjestan sam da pišem zapleteno, ruka mi drhti zbog otplitanja što mi predstoji, zbog suđenja koje otpočinjem, a sve sam ja na tom suđenju, i sudija i svjedok i tuženi. Sve ću biti pošteno koliko mogu, koliko iko može, jer počinjem da sumnjam da su iskrenost i poštenje isto, iskrenost je uvjerenost da govorimo istinu (a ko u to može biti uvjeren?), a poštenja ima mnogo, i ne slažu se među sobom.

Ime mi je Ahmed Nurudin, dali su mi ga i uzeo sam ponuđeno, s ponosom, a sad mislim o njemu, poslije dugog niza godina što su prirasle uza me kao koža, s čuđenjem i ponekad s podsmijehom, jer s v j e t l o v j e r e to je oholost koju nisam ni osjećao a sad je se pomalo i stidim. Kakvo sam ja svjetlo? Čime sam prosvijetljen? Znanjem? višom poukom? čistim srcem? pravim putem? nesumnjanjem? Sve je došlo u pitanje, i sada sam samo Ahmed, ni šejh ni Nurudin. Sve spada s mene, kao haljina, kao oklop, i ostaje ono što je bilo prije svega, gola koža i go čovjek.

Četrdeset mi je godina, ružno doba: čovjek je još mlad da bi imao želja a već star da ih ostvaruje. Tada se u svakome gase nemiri, da bi postao jak navikom i stečenom sigurnošću u nemoći što dolazi. A ja tek činim što je trebalo učiniti davno, u bujnom cvjetanju tijela, kad su svi bezbrojni putevi dobri, a sve zablude korisne koliko i istine. Šteta što nemam deset godina više pa bi me starost čuvala od pobuna, ili deset godina manje pa bi mi bilo svejedno. Jer trideset godina je mladost, to sad mislim, kad sam se nepovratno udaljio od nje, mladost koja se ničega ne boji, pa ni sebe.

Rekoh čudnu riječ: pobuna. I zaustavih pero nad ravnim retkom u kom je ostala utisnuta jedna nedoumica, prelako izrečena. Prvi put sam tako nazvao svoju muku, a nikad ranije nisam o njoj mislio, nisam je zvao tim imenom. Odakle je došla opasna riječ? I je li samo riječ? Upitao sam se, ne bi li bilo bolje prekinuti ovo pisanje, da sve ne bude teže nego što jest. Jer ako ono neobjašnjivim putevima izvlači iz mene čak i što nisam htio da kažem, što nije bila moja misao, ili je moja nepoznata misao što se skrivala u mraku mene, ulovljena uzbuđenjem, osjećanjem koje me više ne sluša, ako je sve to tako, onda je pisanje nemilosrdno isljeđenje, šejtanski posao, i možda bi najbolje bilo slomiti trščano pero pažljivo zarezano na vrhu, prosuti divit na kamenu ploču pred tekijom, neka me crnom mrljom podsjeća da se nikad više ne prihvatim magije što budi zle duhove. Pobuna! Je li to samo riječ, ili je misao? Ako je misao, onda je moja misao, ili moja zabluda. Ako je zabluda, teško meni; ako je istina, teško meni još više.

Ali ja nemam drugog puta, nikome ne mogu da kažem osim sebi i hartiji. Zato sam nastavio da povlačim nezaustavne redove, s desna na lijevo, od provalije do provalije ruba, od provalije do provalije misli, u dugim nizovima koji ostaju kao svjedočanstvo, ili optužba. Čija optužba, veliki Bože, što si me ostavio najvećoj ljudskoj muci, da se zabavim o sebi, čija? protiv koga? Protiv mene ili protiv drugih? Ali više nema spasa, ovo pisanje je neminovnost, kao življenje, ili kao umiranje. Biće ono što mora, a moja je krivica da sam ono što sam, ako je krivica. Čini mi se da se sve stubokom mijenja, sve se u meni trese u samom temelju, i svijet se ljulja sa mnom, jer je i on bez reda ako je nered u meni, a opet, i ovo što se dešava, i ono što je bilo, iz istog je razloga: što hoću i moram sebe da poštujem. Bez toga ne bih imao snage

da živim kao čovjek. Smiješno je možda, bio sam čovjek s onim od juče, i hoću da budem čovjek s ovim od danas, drukčijim, možda i suprotnim, ali me to ne buni, jer čovjek je promjena, a zlo je ako ne poslušamo savjest kad se javi.

Šejh sam tekije mevlevijskog reda, najbrojnijeg i najčistijeg, a tekija u kojoj živim nalazi se na izlasku iz kasabe, među crnim i surim gudurama što zaklanjaju širinu neba, ostavljajući samo plavu prosjeklinu nad sobom, kao škrtu milost i sjećanje na prostranstvo ogromnog neba djetinjstva. Ne volim ga, to daleko sjećanje muči me sve više, kao propuštena mogućnost, iako ne znam kakva. Sasvim nejasno uspoređujem sočne šume iznad očeve kuće, polja i voćnjake oko jezera, sa kamenim tjesnacem u koji smo uhvaćeni ja i tekija, i čini mi se da ima mnogo sličnosti između tog stješnjavanja u meni i oko mene.

Tekija je lijepa i prostrana, nadnesena nad rječicom što se probija kroz kamen, iz planina, s baščom i ružičnjakom, s odrinom nad verandom, sa dugom divanhanom u kojoj je tišina mekana kao pamuk, još tiša zbog sitnog žubora rječice ispod nje. Kuću, nekadašnji harem predaka, poklonio je redu bogati Alijaga Džanić, da bude stjecište derviša i sklonište siromaha, „jer su oni slomljena srca“. Molitvama i tamjanom sprali smo grijeh s te kuće, i tekija je stekla slavu svetog mjesta, iako nismo potpuno istjerali sjenke mladih žena. Ponekad se činilo da prolaze odajama i da se osjeća njihov miris.

Svako je znao, zato i ne krijem, drukčije bi ovo pisanje bilo laž koju znam (za laž koju ne zna, kojom se nesvjesno vara, niko nije kriv), tekija i njena slava i njena svjetlost, to sam bio ja, njen temelj i njen krov. Bez mene ona bi bila kuća sa pet odaja, ista kao i ostale, sa mnom je postala bedem vjere. Kao da je bila odbrana kasabe od znanih i neznanih zala, zaštitnica njena, jer

drugih kuća poslije tekije nije bilo. Gusti mušebci i debeli zid oko bašče činili su našu samotnost tvrđom i sigurnijom, ali je kapija uvijek otvorena, da uđe svako kome je potrebna utjeha i očišćenje od grijeha, i dočekivali smo ljude lijepom riječju kad su dolazili, iako ih je bilo manje nego nevolja i mnogo manje nego grijehova. Nisam ohol zbog te svoje službe, a to je zaista služba vjeri, iskrena i potpuna. Smatrao sam dužnošću i srećom da sebe i druge čuvam od grijeha. I sebe, uzalud je kriti. Griješne misli su kao vjetar, ko će ih zaustaviti? I ne mislim da je to veliko zlo. U čemu je pobožnost, ako nema iskušenja koja se savladavaju? Čovjek nije Bog, i njegova snaga je baš u tome da suzbija svoju prirodu, tako sam mislio, a ako nema šta da suzbija, u čemu je onda zasluga? Sad o tome mislim drukčije, ali da ne pominjem ono što će doći kad bude potrebno. Biće vremena za sve. Na koljenu mi je hartija koja mirno čeka da primi moj teret, ne skidajući ga s mene i ne osjećajući ga sama, preda mnom je duga noć bez sna, i mnoge duge noći, na sve ću stići, sve ću učiniti što moram, i da se optužim i da se odbranim, žurba nije potrebna, a vidim da ima stvari o kojima mogu pisati sada, i poslije možda nikad više. Kad dođe vrijeme, i želja da se kažu druge, i one će doći na red. Osjećam kako stoje nagomilane u magazama moga mozga, i vuku jedna drugu, jer su povezane, nijedna ne živi sama za sebe, a opet ima nekog reda u toj gužvi, i uvijek jedna, ne znam kako, iskače između drugih i izlazi na svjetlo, da se pokaže, da ošine ili utješi. Ponekad se guraju, nasrću jedna na drugu, nestrpljive, kao da se boje da će ostati nerečene. Polako, za sve ima vremena, dao sam ga sam sebi, a suđenje ima suočenja i svjedočenja, neću ih mimoići, i moći ću na kraju da donesem presudu sam sebi, jer sam samo ja u pitanju, niko drugi, samo ja. Svijet mi je odjednom postao

tajna, i ja svijetu, stali smo jedan prema drugome, začuđeno se gledamo, ne raspoznajemo se, ne razumijemo se više.

Da se opet vratim sebi i tekiji. Volio sam je i volim je. Tiha je, čista, moja, miriše na kaloper ljeti, na ljut snijeg i vjetar zimi, volim je i zato što je postala poznata zbog mene, i što zna moje tajne koje nikome nisam kazivao, koje sam krio i od sebe. Topla je, mirna, golubovi guču na krovu u rano jutro, kiša pada po ćeramidi, i šobonji, i sad pada, uporna, dugotrajna, iako je ljeto, otiče drvenim olucima u noć što je zloslutna legla na svijet, bojim se da nikad neće otići a nadam se da će sunce uskoro svanuti, volim je što sam zaštićen mirom mojih dviju soba, u kojima mogu da budem sam kad se odmaram od ljudi.

Rječica je slična meni, bujna i plaha ponekad, a češće tiha, nečujna. Krivo mi je bilo kad su je zagatili ispod tekije i jarkom natjerali da bude poslušna i korisna, da kroz badanj tjera vodenični točak, a radovao se kad je, nabujala, razrušila ustavu i potekla slobodno. A znao sam da samo ukroćena melje žito.

Ali evo, golubovi na tavanu se javljaju tihim gukanjem, kiša još lije, tako već danima, i ne mogu da izađu ispod strehe, to je nagovještaj dana koga još nema. Ukočila mi se ruka kojom držim pero, svijeća tiho kašljuca i prska sitnim varnicama braneći se od smrti, a ja gledam u duge redove slova, u nišane misli, i ne znam da li sam ih ubio ili oživio.

2.

Kad bi Bog kažnjavao za svako učinjeno zlo,
ne bi na zemlji ostalo nijedno živo biće.[2]

Sve je počelo da se zapliće prije dva mjeseca i tri dana, računaću vrijeme, izgleda, od te đurđevske noći, jer je ovo moje vrijeme, jedino koje me se tiče. Brat je već deset dana ležao zatvoren u tvrđavi.

Hodao sam ulicama toga dana, pred sumrak, uoči Đurđeva, gorak i uznemiren preko mjere. A izgledao sam miran, na to se čovjek navikne, išao korakom koji ne otkriva uzbuđenje, tijelo samo misli na to skrivanje, ostavljajući mi slobodu da u tami razmišljanja što se ne vidi, budem kakav hoću. Najradije bih krenuo izvan kasabe, u ovaj tihi predvečernji čas, da me noć zateče sama, ali me posao vodio na drugu stranu, među ljude. Zamijenio sam bolesnog hafiz-Muhameda, pozvao ga je stari Džanić, naš dobrotvor. Znao sam da leži bolestan mjesecima, i da nas možda zove pred smrt. I znao sam da mu je zet kadija Ajni-efendija, koji je napisao nalog da se zatvori moj brat. Zato sam rado pristao da pođem, nadajući se nečemu.

---

[2] Moto na početku svakog poglavlja uzet je iz Kur-ana.

Išao sam kao i obično, dok su me vodili kroz avliju, kroz kuću, naviknut da ne vidim ono što me se ne tiče, tako sam bliže sebi. Ostavljen na dugom hodniku, čekao sam da glas o meni dopre gdje je potrebno, osluškivao tišinu, potpunu, kao da niko nije živio u ovom velikom zdanju, kao da se niko nije kretao po hodnicima i sobama. U muku prigušenog življenja, uz samrtnika što još diše negdje ovdje, u nečujnosti koraka što umiru u prostirci, i tihih razgovora što se vode šapatom, jedva čujnim cijukom rasprskavalo se staro drvo prozora i tavanica. Gledajući kako veče polako opkoljava kuću svilenim sjenkama i drhti na džamovima posljednjim odbljescima danjeg svjetla, mislio sam na starca i na ono što ću mu reći na posljednjem viđenju. Nisam jednom govorio s bolesnicima, nisam jednom otpremio samrtnika na veliki put. Iskustvo me uvjerilo, ako je za to potrebno ikakvo iskustvo, da svako osjeća strah pred onim što ga čeka, pred nepoznatim što već kuca, neotkriveno, u obamrlom srcu.

Govorio sam, tješeći:

Smrt je jekin, sigurno saznanje, jedino za što znamo da će nas stići. Izuzetka nema, ni iznenađenja, svi putevi vode do nje, sve što činimo to je priprema za nju, priprema čim zakmečimo udarivši čelom o pod, uvijek joj bliže, nikad dalje. Pa ako je jekin, zašto se čudimo kad dođe. Ako je ovaj život kratak prolazak što traje samo čas, ili dan, zašto se borimo da ga produžimo još dan ili čas. Zemaljski život je varljiv, vječnost je bolja.

Govorio sam:

Zašto vam srca od straha drhte kad se u predsmrtnim mukama noge omotaju jedna oko druge? Smrt je preseljenje iz kuće u kuću. To nije nestanak već drugo rođenje. Kao što prsne ljuska jajeta kad se pile potpuno razvije, tako dođe vrijeme da se

rastave duša i tijelo. Smrt je nužnost u neizbježnosti prelaska u drugi svijet, u kome čovjek dostiže svoj puni uspon.[3]

Govorio sam:

Smrt je propadanje tvari a ne duše.[3]

Govorio sam:

Smrt je promjena stanja. Duša počinje da živi sama. Dok se nije rastala od tijela, ona je prihvatala rukom, gledala okom, slušala uhom, ali je suštinu stvari znala sama sobom[3].

Govorio sam:

Na dan moje smrti, kad bude nošen moj tabut,
ne mislim da ću osjećati bol za ovim svijetom.

Ne plači i ne govori: šteta, šteta.
Kada se mlijeko pokvari, veća je šteta.

Kad vidiš da me polože u grob, ja neću nestati.
Zar mjesec i sunce nestanu kad zađu?

Tebi se čini smrt, a to je rađanje.
Grob ti se čini tamnica, a duša je slobodna postala.

Koje to zrno ne nikne kad se stavi u zemlju?
Pa zašto da sumnjaš u zrno čovjekovo?[3]

Govorio sam:

Budi zahvalan, dome Davudov. I reci: došla je istina. Došao je čas. Jer svako kruži svojom putanjom do određenog roka.

[3] Islamski mislioci i pjesnici, Ragib Isfihani, Ibn-Sina, Imami Gazali, Mevlana Dželaludin.

Stvara vas Bog u utrobama majki vaših, pa vas iz jednog oblika u drugi pretvara, u tami trostruko neprozirnoj. Ne tugujte, radujte se raju koji vam je obećan. O robovi moji, nema za vas straha danas, i nećete biti žalosni. O smirena dušo, vrati se gospodaru svome zadovoljna, jer je on tobom zadovoljan. Uđi među robove moje, uđi u moj dženet.[4]

Govorio sam tako, bezbroj puta.

A sad nisam siguran da to treba da kažem starcu što me čeka. Ne zbog njega, već zbog sebe. Prvi put – koliko ću puta ovih dana reći: prvi put? – smrt mi nije izgledala tako jednostavna kako sam vjerovao i uvjeravao druge. Desilo mi se da sam sanjao strašan san. Stajao sam na praznom prostoru, iznad mrtvog brata, tabut pokriven modrom čohom izdužio se pred mojim nogama, oko mene ljudi u krugu, daleko. Nikog ne vidim, nikog ne poznajem, znam samo da su zatvorili krug oko nas i ostavili me samog, u mučnoj tišini nad mrtvacem. Nad mrtvacem, kome ne mogu da kažem: zašto drhti srce tvoje? Jer i moje srce drhti, plaši me gluhi muk. Boli me tajna kojoj ne vidim smisla. Ima smisla, govorio sam, braneći se od užasa, ali ga nikako nisam pronalazio. Ustani, govorio sam, ustani. A on je sakriven mrakom, u magli nestajanja, u zelenkastoj tami, kao pod vodom, utopljenik nepoznatih prostranstava.

Kako sad da kažem samrtniku: Hodi poslušno putevima gospoda tvoga. Kad me jeza obuzima od tih skrivenih puteva, o kojima moje sićušno znanje ni slutnje nema.

Vjerujem u sudnji dan i u vječni život, ali sam počeo da vjerujem i u strahotu umiranja, u strah pred tom neprozirnom crninom.

---

[4] Kur-an.

Ništa nisam riješio, kad su me uveli u jednu od soba, mlada djevojka me vodila, išao sam spuštenih očiju, da joj ne vidim lice, da smislim ma šta. Lagaću ti, starče, Bog će oprostiti jer ću govoriti ono što očekuješ a ne ono što zbunjeno mislim.

Ovdje ga nije bilo. I ne podigavši pogled, osjetio sam da u sobi nema teškog bolesničkog mirisa, koji se, nakon dugog ležanja, ne može ničim istjerati, ni čišćenjem, ni vjetrenjem, ni kađenjem.

Kad sam pogledao, potraživši dugotrajnog bolesnika što ne miriše na smrt, ugledao sam na sećiji lijepu ženu, što je podsjećala na život više nego što može biti dobro.

Čudno je možda što to kažem, ali je zaista tako: osjetio sam se nelagodno. Razloga je moglo biti dosta. Spremao sam se za viđenje sa starcem, samrtnikom, pritisnut i sâm mračnim mislima, a našao se pred njegovom kćerkom (nikad je nisam vidio a znao sam da je ona!). Nevješt sam razgovoru sa ženama, pogotovu sa ženama njene ljepote i njenih godina. Oko trideset, čini mi se. Mlade djevojke zamišljaju život i vjeruju riječima. Starice se boje smrti i s uzdahom slušaju o raju. Ovakve znaju vrijednost svega što gube i dobijaju, i uvijek imaju svoje razloge, koji mogu biti čudni, ali su rijetko naivni. Njihove zrele oči su slobodne i kad se obaraju, neugodno otvorene, i kad se skrivaju trepavicama. Najneugodnije je što znamo da one znaju više nego što pokazuju, i da nas mjere svojim neobičnim mjerilima, koja teško saznajemo. Njihova neobmanuta radoznalost, što zrači i kad se skriva, zaštićena je njihovom neprikosnovenošću, ako to samo hoće. A mi pred njima nismo zaštićeni ničim. Uvjerene u svoju snagu, koju ne koriste, držeći je kao sablju u koricama ali im je ruka uvijek na balčaku, gledaju u nama mogućeg roba, ili prezreno stvorenje bez razloga ponosno na svoju nekorisnu snagu. Ta luda samouvjerenost toliko je ubjedljiva, da djeluje

i kad je preziremo. Ostaje strah u čovjeku, i pored pouzdanja, u neku nepoznatu mogućnost, u neku vradžbinu, u neku tajnu silu iblisovu.

Ova žena imala je i neku posebnu snagu koja nije njena već soja kome je pripadala. Njen stav i njeni pokreti, sigurni, zapovjednički (tako mi je pokazala da sjednem), izgledali su ublaženi, umekšani nečim što nisam znao da odredim, dugom navikom, mekanim sjajem surmom osjenčenih očiju u prorezu jašmaka, rukom što je savijena kao labudov vrat držala jedan kraj tanke tkanine, čudnom draži što izbija iz nje kao čarolija.

Iblisova kći, mislio je u meni seljak, proklinjao derviš, začuđeni obojica.

Mrak se uvlačio u sobu, bijelio se samo njen veo i njena ruka. Sjedili smo gotovo na dva kraja sobe, između nas je nedovoljna razdaljina sobe i mučno očekivanje.

– Pozvala sam hafiz-Muhameda – rekla je, zaštićena polutamom.

Bila je nezadovoljna. Ili se meni tako učinilo.

– Molio me da dođem mjesto njega. Bolestan je.

– Svejedno. I ti si prijatelj naše kuće.

– Jesam.

Htio sam da kažem više, svečanije: ne bih zaslužio lijepu ljudsku riječ ako ne bih bio, nedostojan pažnje našeg dobrotvora, u našim srcima ova kuća je zapisana i tako dalje, nešto kao u pjesmi, ali je ispalo sakato.

Djevojke su ušle sa svijećama i posluženjem.

Čekao sam.

Svijeće su gorjele između nas, na peškunu, sa strane. Izgledala je bliža, i opasnija. Nisam znao šta sprema.